

Česko-lužický věstník

Ročník XVI
Číslo 1 / leden 2006

Renato Quaglia (*1941)

studoval teologii a psychosociologii ve Vidmu, Veroně, Lovani a Bruselu. V roce 1969 se vrátil do Rézije, stal se dělníkem a vystoupil z duchovního stavu. Po zemětřesení v roce 1976, které Réziji těžce zasáhlo, založil hospodářské družstvo Ta rožyna dolina. Od té doby je mezi hlavními kulturními činovníky. Vede firmu na výrobu brusných kotoučů.

V solbickém nářečí zapisuje své básnické meditace. Vydal sbírku Baside (č. slova či básně, Založništvo tržaškega tiska, Trst 1985). Roku 1986 za ni obdržel Cenu Prešernova fondu. Do spisovné slovinštiny přeložil Marko Kravos, do češtiny Radek Čermák, do furlánštiny Giorgio Cadorini.

Potres	Potres	Zemětřesení	Taramot
Görko to bilo zvečara ko zēmlja se potresala ko göre so se cipile nu hiše so spadūwale	Bilo je vroče ta večer ko se je zemlja stresala ko so se gore trgale in hiše so razpadale	Bylo horko toho večera když se země otrāsala když hory se trhaly a domy padaly	Al jere cjalt chē sere cuant che la tiere si scjassave co lis monts si sclapavin co lis cjasis a colavin
Ogane oka wstrašane porižen onj so vidale midvēda wuz te doline prodave ma nisamo se vērwale	Razprl strah nam je oči smo ogenj v risu videli medveda v prodnatih tesneh pa nismo si verjeli mi	Strachem vytřeštēné oči ohnivý kruh viděly medvěda v roklich štěrkových že uvěřit nemohly	I voi discocolātš pe pōre o viodevin un cercli di fūc un ors tal cjanāl inglereāt ma no crodevin
Uwa naše otrōkave so čūle skale tunkane nu robave so kyrčali nu otroce so brižgali	Naše uho otroško še je čulo kotaljenje skal ko so se hribi krhali ko se je čul otroški vrišč	Naše dětské uši slyšely valící se skály když se kopce drolily a děti vřeštěly	Lis oreliš nestrīs di fruts a sintivin i claps a rondolā e i cuei si fruconavin e i fruts a fricavin
Wmej na taka rič se vidala svit w konco se naradil pa te dušice wstrašane tej wtīčace so bižale	Ni takih še bilo reči svet konec je jemal duhovi naših logov pa kot ptičice so begali	To nikdo nikdy neviděl svět ke zkáze spěl a ty duše vyděšené pobíhaly jako ptáčata	Mai no si veve viodude une robe cussi si à fat un montafin po chēs animutis spauridīs tant che uceluts a corevin
Se skrīla višta Bōgawa rozarja več ni mōgala koj ti sadīnave fudičavi za nes ni so nin gōwkali	Oblīčje božje skrilo se ni več molitev slišalo le podrtije te hudičeve so zdaj za nami tūlile	Tvář Boží skryla se nic nezmohly už rŭžence jen ďábelské rozvaliny se na nás teď šklebily	Si à platāt la muse di Diu il rosari nol podeve nuie dome chei rudinačs dal dialu mo nus cjolevin vie
Šējst dnuw maja 1976	Šestega maja 1976	Šestý den května 1976	Ai sis di Mai dal 1976

MENŠINY V DNEŠNÍ EVROPĚ (5) Rézije,

dnes nejzápadnější alpské údolí obývané Slovany se rozkládá na italsko-slovinštině pomezí v Julských Alpách od hřebenu Kaninu na východě po ústí úzkým hrdlem na západě. Jde o jedinou obec o rozloze 120 km² na stejnojmenné řece (původním jménem Bílá). Na jižní straně údolí se tyčí pohoří Mužci, které zastavuje vlahý vítr vanoucí od moře. Jeho hřeben spolu s Kaninem tvoří Přírodní park Julské Předalpi. Svě jméno **Ta rožyna dolina** (tedy růžové, květinové údolí) získalo díky zvláštnímu podnebí, které přeje řadě bylin.

Slovinci údolí osídlili podle všeho jako vůbec první obyvatelé v šestém století. 1250 obyvatel žije ve vesnicích Bila (č. Bílá), Ravanca (č. Rávanca), Njiva, Osajane (č. Osojáne), Solbica a Korito, v bočním údolí na jihu přímo u slovinských hranic je vesnice Učja.

Medaile s horou Kaninem
(www.resianet.org)

Všichni hovoří nebo rozumí rezijánskému nářečí - rezijánštině. Aby se umožnila záchrana tohoto kulturního prostoru, bylo toto nářečí v roce 1994 (pravopisem) kodifikováno nizozemským vědcem Hanem Steenwijkem, který rezijánská nářečí řadu let studoval. V roce 1998 vyšlo skloňování podstatných jmen a v roce 2005 pravopisný slovník. Roku 2003 vyšel jiný, avšak nesystematický pokus o pravopisný slovník rezijánštiny na základě italského pravopisu s množstvím chyb. V celém světě je zhruba 3000 mluvčích tohoto jazyka.

Skromnou psanou literaturu v minulosti tvořili faráři, literární materiál Rézije však tkví především v množství folklórních textů (mj. okolo 3000 pohádek, 500 písní). Umělá literatura se rozvíjí od zemětřesení v roce 1976. V současnosti zde tvoří především tři básníci Renato Quaglia (*1941),

2. Mapa Rézije (Renato Quaglia, Jezik zemlje, jezik kruha, Trst 1981)

3. Rezijánská architektura, přeživší dům v Solbici (rč)

4. Ukázka rezijánského kroje (www.resianet.org)

5. Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Rávanci z roku 1098 (rč)

6. Dvojazyčná uvítací tabule (rč)

7. Rezijánský název domu v Solbici, jeden z mála dvojazyčných nápisů ve vsi

(rč)

Silvana Paletti (*1947) a Rino Chinese (*1953). Z výtvarných umělců z Rézije pochází malířka Brunetta di Lenardo.

Rezijáni se stali v roce 1866 součástí Itálie, a tak byli v době vrcholícího slovinského obrození součástí jiného státu. Mezi Rezijány jsou dva „politické“ proudy: první rezijánsko-slovanský, druhý italský. První si je vědom své slovanské a lidské výlučnosti, druhý se cítí nedílnou součástí italského národa. Obecně Rezijány postihl určitý pocit méněcennosti, spojený především s italským fašizmem zaměřeným na vyhubení Slovinců a poválečnou podezřívavostí, která spojovala slovanství s komunizmem. Na druhou stranu partyzánské hnutí zasáhlo Réziji okrajově, i když se i zde volila místní Osvozenecká fronta, nefungovala zde např. partyzánská škola. V italských konzervativních kruzích je tendence vydělit Réziji ze slovinské kultury. Rezijáni však požívají určité menšinové ochrany právě díky zákonu na ochranu slovinské menšiny.

Obec má školku a základní školu, kde se vyučuje italsky a rezijánština jednu hodinu týdně. Jména jsou již velmi dlouho jen italská. Údolí bylo vždycky chudé, obyvatelstvo se živilo tím, co údolí dalo, tedy pěstováním plodin a pastvou, z živností vynikali podomní obchodníci a brusiči. Z těchto důvodů údolí dlouhodobě trpí mohutným odlivem obyvatel především od 50. let minulého století. Situace se poznamená lepší po velkém zemětřesení v roce 1976, když tato tragédie přinesla státní investice.

V Solbici se nachází muzeum brusičství, v Rávanci je národopisná expozice a sídlo přírodního parku. Hlavní kulturní institucí je Rozajanski

dum se sídlem v Rávanci, vydavatelem publikací je většinou obec Rezija. **Radek Čermák**

Pozn. redakce: Pohraniční oblast Itálie a Slovinska od severu k jihu lze rozdělit na tři části: Na severu je to Kanálské údolí, které bylo do první světové války součástí Korutan a částečně zgermanizovaní Slovinci jsou do značné míry poitalštěni. Před druhou světovou válkou zde proběhla italská kolonizace, navíc jde o významné lyžařské středisko. Druhá oblast byla dlouho součástí Benátska a po referendu v roce 1866 byla připojena k Itálii, jde o tzv. Benátské Slovinsko (it. Slavia Veneta). Menší údolí Dunje a Reklanice se již před staletími furlanizovala. Následuje údolí Rézije, Těru a Nadiže na Videmsku, které je obydleno Slovinci. Psanou tradici zde nemá ani tak spisovný jazyk jako slovinská nářečí. I zde se však prosazuje italština, i když údolí Nadiže nejsou oddělena od matiční země ostrou přírodní hranicí. Doposud zde byli Slovinci úředně považováni za slovanskou jazykovou, nikoliv za slovinskou národnostní menšinu. Hovořilo se o nich jako o potomcích tzv. alpských Slovanů, což jsou ovšem ve skutečnosti Slovinci, nešlo by tedy o přeživší část větší etnického celku jako třeba u srbských Lužičanů a kašubských Pomořanů. Tyto pozůstatky fašistické propagandy mají záporný vliv na snahy o záchranu slovinské menšiny před naprostou jazykovou asimilací. To se změnilo až schválením zákona na ochranu slovinské menšiny v Itálii 23. 2. 2001. Třetí oblastí je jižní území původně součástí Goricka a Terstu, obývané Slovinci a obsazené Itálií po 1. světové válce. Autochtonními obyvateli Furlánska-Julské krajiny (it. Friuli-Venezia Giulia) jsou Furláni a Slovinci, ostrůvky tvoří Němci (Sauris/Zahre, Timau) a od jihu a z větších měst se rozšiřuje živel italský.

Dny v týdnu rezijánsky: pundijak, tarok, srida, čatärtak, petak, sabōta, nadēja; Měsíce v roce: gånar, javrar, mārč, avrìl, māj, jonj, žužuladör, avošt, setembar, otobar, novembar, dičembar.

Rézije, Rezijáni a rezijánština

Matej Šekli

1. Údolí Rézije

Rézije (sl. Rezija, it. Resia) je ledovcové údolí v západní části Julských Alp. Je dlouhé přibližně 20 kilometrů a táhne se od západu k východu. Údolím protéká říčka Rézije. Na východě je údolí uzavřeno horami s nejvyšším vrcholem Kanin (it. Canin, frl. Cjanin, 2 587 m), na západě se otevírá do údolí řeky Bela (it. Fella), odkud vede silnice na jih do Vidmu (it. Udine, frl. Udin), na sever do Kanálského údolí (n. Kanalthal, it. Val Canale) a Trbiže (n. Tarvis, it. Tarvisio). Pohyb obyvatelstva v minulosti byl ovlivněn právě orientací údolí směrem na západ. S vesnicí Žaga pri Bovcu v údolí Soči (ve Slovinsku) a údolím řeky Těr (it. Torre - v Itálii) je Rézije spojena silnicí přes vesnici Učja (it. Uccia), menším rovnoběžným údolím, které vede sedlem Karnica (it. Sella Carnizza).

Politickooprávně spadá Rézije do stejnojmenné oblasti v rámci Videmského okresu v kraji Furlánsko-Julská krajina (it. Friuli-Venezia Giulia, sl. Furlanija-Juljska krajina) na území Itálie. V rezijánské oblasti se nachází pět větších vesnic. Jsou to vesnice Bila (it. San Giorgio), Ravanca (it. Prato di Resia), která je správním střediskem údolí, Njiva (sl. Njiva, it. Gniva), Osoáně (sl. Osojani, it. Oseacco), Sôlbica (sl. Stolizza), a několik menších vsí a usedlostí jako jsou Ta-pod Klancon (sl. Podklanec, it. Poclanaž), Ta-par Tigu (sl. Pri Tigu, it. Tigo), Gözd (sl. Gozd, it. Gost), Lďščaca (sl. Liščace, it. Lischiázze), Ta-za Mlinon (sl., it. Zamlin), Korito (sl. Korito, it. Coritis) a Učja (it. Uccia). V údolí žije necelých 1300 obyvatel. Jejich počet se však rok od rok zmenšuje hlavně kvůli vystěhovalec-tví do níže položených, bohatších částí Furlánska.

2. Rezijánské nářečí

V rezijánském údolí se kromě úředního jazyka, italštiny, užívá také rezijánština, jedno z nářečí slovinských. Slovinština má přes 40 nářečí rozdělených do sedmi nářečních skupin. Jsou to tyto nářeční skupiny: korutanská, přímořská, rovtarská, goreňská, doleňská, štyrská a panonská. Osmou skupinu představují smíšené kočevské dialekty. Slovinským nářečím je společný např. vokální zákon, který ovlivňoval jejich vokální rozvoj. Jedná se o zákon závislosti vokální kvality a kvantity: dlouhé samohlásky (tj. samohlásky pod přízvukem v jiné než poslední slabice slova) kvůli napjaté výslovnosti inklinují k úženi a diftongizaci (později se však tyto diftongy mohou opět monoftongizovat), krátké samohlásky kvůli ledabylé výslovnosti inklinují k redukci a v krajních případech k úplné redukci, tedy k zániku samohlásky. Tato jazyková inovace oddělila slovinský jazykový prostor od chorvatského a srbského a zároveň měla důležitý vliv na vznik jednotlivých slovinských nářečí.

Rezijánské nářečí se od 14. století vyvíjelo společně s ostatními severními slovinskými (tj. korutanskými) nářečím, do kterých spadají tyto dialekty: ziljský, rožanský, obirský, podjanský, mežický a remšnický. Rezijánskému nářečí je vzhledem ke starším jazykovým jevům nejbližší ziljské nářečí z Kanálského údolí (v Itálii), nářečí ze spodního Ziljského údolí (v Rakousku) a z okolí Rateč a Kranjské Gory (ve Slovinsku). Po romanizaci údolí řeky Bela a následnou ztrátou styku se ziljštinou se reziján-

ština začala vyvíjet společně s dalšími přímořskými nářečím, mezi které se také dnes na základě fonetiky zařazuje. Do přímořské nářeční skupiny spadají ještě tyto dialekty: sočský, těrský, nadižský, brižský, dialekt Krasu, čišský, notranjský a isterský.

Na severoslovinský původ rezijánštiny ukazují mj. reflexy za praslovanské jať ve slovinských slabikách, reflexy za dlouhé *ó* pod cirkumflexem a dlouhé *jery* (*b/**b̂*) pod cirkumflexem [neboli redukovaná *ó*lohlaška, sl. *polglasnik*, pozn. *prekladatele*]. Samohlásky *i* u za někdejší *ě* a *o* (*lis, sinca, dilan nus, kust, stu*; sl. *les, senca, delan; nos, kost, sto*; č. *les, stín, dělaný; nos, kost, sto*) vznikly ze starších dvojhlasek *ie* *uo*, příznačných pro severní a západní slovinská nářečí (jižní a východní nářečí mají *ei* *ou*). Samohlásky *e* (*test, te*; sl. *tast, ta*; č. *tchán, ten*) za někdejší **b*/**b̂* je typická pro severní a východní slovinská nářečí (západní a jižní nářečí mají *a*), v rezijánštině se toto *e* v pozici vedle *m* *n* zúžilo v *i* (*din, mih*; sl. *dan, mach*, č. *den, mech*).

Stejně jako ostatní slovinská nářečí také rezijánštinu ovlivnila moderní vokální redukce (snížení vysokých samohlásek: *set, meš kop kroh*; sl. *sit, miš, kup, kruh*; č. *syty, myš, hromada, chléb*), různá intenzita redukce je také důvodem vzniku některých rozdílů v rámci rezijánštiny (ikání a úkáni v západních podřecích vesnic Bila a Njiva: *bisida, nistet, pitilen klubük, kubila, mutika* (sl. *biseda, nesti, petelin, klobuk, kobila, motika*; č. *slovo, nést, kohout, klobouk, kobyła, motyka*) ákáni případně nezměněný stav v podřecích vsí Osoáně a Sôlbica: *basida, nastet, patalen klubük, kobila, motika*). Typické jsou pro rezijánštinu aspirované vokály *i, ě, ö, ü* (*zima, městu, kôža, dūša*; sl. *zima, mesto, koža, duša*; č. *podzim, město/místo, kůže, duše*). Jedná se o vysoké a střední samohlásky, které jsou v porovnání s neaspirovanými *i, e, o, u* foneticky centralizované.

Jak jsme již uvedli, rezijánština není jednotná. Rozdíly jsou hlavně v hláskosloví a v omezené míře i v lexice. Setkáme se tak se čtyřmi hlavními verzemi rezijánštiny obcí Bila, Njiva, Osoáně a Sôlbica a dále se třemi dalšími podsystémy používanými v menších usedlostech (podsystém osady Lipavac, sl. Lipavec, it. Lipavaz patřící do systému Njivy a vsi Korito a Učja patřících do osoánského systému).

Jazykovou podobu rezijánštiny ovlivňovaly kromě fonetických zákonů a morfologických analogií také další aspekty. Mezi ně patří hlavně styk s neslovanskými jazyky a nářečím. Přejímání elementů z neslovanských jazyků se projevovalo na všech úrovních jazyka. Z němčiny se přejímala hlavně lexika (*barbat, mulinat, basat, folät, flajša*). Nesrovnatelně větší však byl vliv románských jazyků, ve starších dobách furlánštiny a v poslední době především spisovné italštiny. Rezijánština je tak nejvíce romanizovaným slovinským nářečím.

Romanizmy se projevují hlavně ve skladbě, slovní zásobě a frazeologii. Uvedme si několik nejvýznamnějších. Číslovka *dän* (sl. *en/eden*, č. *jeden*) se používá jako neurčitý člen

(*dan* mali muž, *na vilika baba, nō čarnjēli jabulku*; sl. *majhen mož, velika babica, rdeče jabolko*; č. *malý muž, velká babička, červené jablko*)

a ukazovací zájmeno *iti* jako určitý člen

(*te rozajanski ples, ta rozajanska wüža, tö rozajanskë ubličilu; sl. rezijanski ples, rezijanska viža/pesem, rezijansko oblačilo, č. rezijánský tanec, rezijánská píseň, rezijánský oblek, kroj*).

Pod vlivem furlánštiny se používá pleonastické zájmeno. Jedná se o proklitické osobní zájmeno, které se používá spolu s přízvučným osobním zájmenem nebo při spojení se jménem

(*un an puje, otrök an puje, njëj so ji dali, babi ni so ji dali; furlánsky: lui al cjante, il frut al cjante, a jè a i àn dàt, ae ave a i àn dàt; sl. on poje, otrok poje, dali so ji, babici so dali; č. on zpívá, dítě zpívá, dali jí, babičce dali*).

Přejímky z furlánštiny se od italských liší hláskovou podobou (např. *č* ve slovech *čarta, barča, banča, čačador, Čanen*; *sl. papir, ladja, banka, lovec, Kanin*; *č. papír, loď, banka, lovec, Kanin*). Furlánská verze je palatalizovaná: *čjarte, barče, banče, čjačador, Mont Cjanine*; *italská verze palatalizovaná není: carta, barca, banca, cacciatore, Canin*). Furlanizmy jsou starší, z italštiny se přebírají hlavně slova, která pojmenovávají věci spojené se současným životem.

Časté jsou také významové interference s těmito románskými jazyky. Oba mají totiž silný vliv na Rezižány, kteří významové celky překládají do slova. To je zvláště vidět na frazeologii

(např. *dāt no roko, mráz an se zdila čot, dajat nūmarje, na paršlā mančat doslova č. dāt jednu ruku/pomáhat, mráz se nechá cítit/je mráz, dávat čis-la/řikat nesmysly, ona přišla chybět/umřela; it. dare una mano, dare i numeri, il freddo si fa sentire, è venuta a mancare*).

Rezižánské nářečí a rezižánská ústní lidová slovesnost jsou také jednou z nejméně zkoumaných oblastí v rámci jazykovědy a folkloristiky. Jedním z nejvýznamnějších vědců, kteří se věnovali výzkumu rezižánštiny v minulosti byl ve druhé polovině 19. století Jan Baudouin de Courtenay.

3. Rezižáni a ostatní Slovinci

Údolí Rézije bylo podobné jako Benečija (Beneška Slovenija), tj. horní povodí řeky Těru, horní část údolí řeky Nadiže (it. Natisone) a její přítoky, Zámuří (sl. Prekmurje) a Porábi (sl. Porabje, maď. Rábavidék) v minulosti odděleno od centra slovinského jazykového území státní hranicí (Rézije, Térské a Nadižské údolí patřily do roku 1420 pod Aquilejský patriarchát, od 1420 do 1797 pod Benátskou republiku, poté kromě krátké Napoleonovy vlády pod Rakousko, od 1866 pod Itálii, Zámuří a Porábi spadaly do Uher). Následkem toho tato území nespolečně pracovala aktivně při kulturních procesech, které probíhaly v centrálním Slovinsku na území Habsburské monarchie od roku 1500 do roku 1918 (vévodství kraňské, korutánské a štyrské, hrabství gorické a město Terst). Pro centrální slovinské území je důležitá hlavně druhá polovina 19. stol., kdy po jazykové roztržnosti v 18. stol. (kraňský spisovný jazyk a korutánská spisovná verze, zámuřský spisovný jazyk a východoštyrská spisovná verze) vzniká jednotný slovinský spisovný jazyk jako základ rozvoje slovinské národní kultury a identity.

Uvedená okrajová území zůstala ve 2. pol. 19. stol. mimo spisovné tradice vznikající tehdy na území Rakouska. Zámuří se bez (Porábi) připojilo po 1. světové válce a opustilo svůj spisovný jazyk. Benečija, kde můžeme i v minulosti sledovat styky s centrem (Starogorský rukopis 1492–98 dílo Petera Podreka a Ivana Trinka, aj.) a Porábi jsou ve fázi připojování. Naopak Rezižáni se ke slovinské spisovné tradici ještě nepřipojili.

Pro Réziji (a částečně i pro Benečiji a Porábi) je následkem toho typický stav diglosie v kombinaci s bilingvizmem. To znamená, že Rezižáni ovládají pouze nářeční formu své mateřštiny, rezižánštinu. Protože jim státní škola neposkytuje vzdělání v mateřském jazyce, získají během studia jenom standardní znělou státního jazyka, italštiny. Omezenost národního jazyka a s tím i národní kultury, jejímž nositelem jazyk je, má za následek špatnou znalost národní, politické, sociální a kulturní činnosti jak v minulosti, tak i v současnosti. Mluví nářečí nemůže v takových podmínkách pěstovat národní vědomí, vědomí příslušnosti k širšímu národnímu společenství, ale zůstává pouze na stupni lokálního vědomí, vázaného na vlastní nářečí, ke kterému se přidružuje (italské) občanské vědomí.

4. Regionální spisovný jazyk Rézije

Kvůli tomu, že Rezižánům chyběl celonárodní standardní jazyk, kvůli důležitosti nářečí jako jediného nositele jazykové a kulturní identity Rezižánů a kvůli historicky existujícímu rezižánskému spisovnému jazyku, vznikla potřeba upravit vlastní, lokálně omezený spisovný jazyk.

Z toho důvodu byla na popud rezižánské místní samosprávy svolána dvě

vědecká setkání, kde se měli odborníci z různých oborů dohodnout, jakým způsobem by se měl normovat a kodifikovat rezižánský regionální spisovný jazyk. První setkání se konalo v srpnu 1980, druhé v prosinci 1991, obě v Rávanci v Réziji. Výsledkem debat na druhém z nich je sborník příspěvků *Fondamenti per una grammatica pratica resiana*. Později následovalo uskutečňování cílů naplánovaných na konferenci.

V oblasti rezižánské jazykovědy je od začátku 90. let hlavním odborníkem Han Steenwijk. Zabývá se vědeckovýzkumnou prací při normování a kodifikování rezižánského standardu. Roku 1992 vydal pod názvem *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio* dialektologickou monografii o dialektu vesnice Bila, v dalších letech se pak Rezižánům postaral o nejdůležitější normativní a kodifikační díla standardní rezižánštiny. Roku 1994 vyšel rezižánský pravopis *Ortografia resiana/ Tō jošt rozajanskë pisanjè* a po pěti letech následoval první díl rezižánské mluvnice s názvem *Grammatica pratica resiana: Il sostantivo*, který se věnuje skloňování podstatných jmen. V roce 2005 byl vydán i pravopisný slovník *Piccolo dizionario ortografico resiano/Mali bisidnik za tō jošt rozajanskë pisanjè*. Sbíráním a studiem rezižánských mikrotoponym a lidovou slovesností se zabývá Roberto Dapit, dobrý znalec Rézije (*Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo*).

Při tvorbě rezižánského spisovného standardu se musel Steenwijk nejdříve vyrovnat s problémem jazykové roztržnosti rezižánštiny. V pravopisu uvedl 28 rozdílů mezi vokály a 7 mezi konsonanty, které lze najít v jednotlivých rezižánských systémech. Do standardní rezižánštiny byly přijaty prvky, které jsou vlastní většině ze čtyřech hlavních systémů vesnic Bila, Njīwa, Osoaně a Šolbica. V Bile, Njīwě, a v Osoaně se např. používá tvar *misu*, jen v Šolbici *miso*, standardní tvar je tedy *misu*. Pokud není jev přítomen alespoň ve třech podřechách použije se verze z Lipovce. V Bile se např. říká *mast*, v Njīwě *mest*, v Osoaně *mast* a v Šolbici *most*. Standardní je tvar *mast*, neboť se používá i v Lipovci. Rezižánské jazykové příručky proto uvádějí pět tvarů. Nejdříve standardní verzi, a poté verze čtyř hlavních podřechí.

Uvedené teoretické příklady se na veřejnost dostávají pomocí publikací, na kterých kromě samotných Rezižánů spolupracují také Steenwijk a Dapit a které vydává rezižánská samospráva. Pozornost je věnována v první řadě studentům, kteří mají od školního roku 1999 / 2000 ve školních osnách hodinu rezižánštiny týdně. Roku 1998 byla vydána první čítanka *Po nās*. Jednou z prvních zveřejněných knih byl krátký výbor z množství, i mimo Réziji, známých lidových pohádek (*Ta prawā pravica od lisica od Rezija / La vera storia della volpe di Resia, 1997*).

Se psanou rezižánštinou, která odpovídá standardizovanému pravopisu, se můžeme setkat v místním světském i církevním tisku. *Novi Matajur*, týdeník Slovinců ve videmském okrese, pravidelně uveřejňuje články v rezižánštině. Kromě obecných příspěvků se v něm také můžeme každý týden setkat s rubrikou o rezižánské mluvnici. Rezižánské články zveřejňují také *Vita Cattolica* – týdeník videmského arcibiskupství a farní list fary na Rávanci *All'ombra del Canin / Ta pod Čaninawo sinco*, které vycházejí čtyřikrát ročně. Na sklonku roku 2005 byl založen rezižánský časopis *Nās glas*, který má vycházet dvakrát do roka v prosinci a červnu. Články jsou psány italsky a rezižánsky. Kulturní spolek „Rozajanski dum“ vydává každý druhý rok dvojjazyčný telefonní seznam předplatitelů z Rézije a každý rok dvojjazyčný kalendář *Nās kolindrin*.

Rezižánština se kromě škol objevuje také příležitostně v kostele, na dvojjazyčných místních nápisech, na plakátech a pozvánkách, v tištěném i audiovizuálním materiálu rezižánské folklórní skupiny a rezižánských pěveckých sborů a v rozhlasové relaci *Te rozajanski glas* na Radiu Trst A, tj. na slovinském veřejnoprávním rozhlasu. V rezižánštině tvoří také někteří básníci (Renato Quaglia, Silvana Palettiová) a hudební skladatel a interpret Rino Chinese.

Literatura o Réziji:

Rezižánská bibliografie se nachází v knize *La Slavia Friulana / Beneška Slovenija* a na internetu na adrese www.resianet.org, na adrese www.resiani-ca.it je možné najít rovněž rezižánské texty a internetový slovník.

DAPIT, Roberto: *La Slavia Friulana: Lingue e culture: Resia, Torre, Natisone: Bibliografia ragionata / Beneška Slovenija: Jezik in kultura: Reziža, Ter, Nadiža: Kritična bibliografija*. Circolo Culturale / Kulturno društvo „Ivan Trinko“ Cividale / Čedad, Cooperativa / Zadruga „Lipa“ San Pietro al Natisone / Špeter, 1995.

– *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo: 1. Area di Solbica/Stolvizza e Korito/Coritis*. Padova: CLEUP, 1995.

– *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo: 2. Area di Osoanë/Oseacco e Učja/Ucceca*. Padova: CLEUP, 1998.

Ditido: Za otroke. Uspořádaly Luigia Negro a Catia Quaglia. Comune di Resia, 1999.

Fondamenti per una grammatica pratica resiana: Atti della conferenza inter-

- nazionale tenutasi a Prato di Resia (UD) 11-12 - 13 dicembre 1991.* Uspořádal Han Steenwijk. Padova: CLEUP, 1993.
- Le o, le o kě na ě.* Uspořádal Luigia Negro. Comune di Resia, 1999.
- MATICETOV, Milko: *Rožice iz Rezije*. Koper - Trst - Ljubljana: Lipa - ZTT - ISN SAZU, 1972. Kniha obsahuje výbor 60 rezijánských lyrických písní.
- *Zverinice iz Rezije*. Ljubljana - Trst: Mladinska knjiga - ZTT - ISN SAZU, 1973. Publikace je antologie 60 rezijánských bajek.
- Po nás: Primo libro di lettuta in resiano.* Uspořádali Roberto Dapit, Luigia Negro, Silvana Paletti, Han Steenwijk. Comune di Resia, 1998.
- STEENWIJK, Han: *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*. Edice Studies in Slavic and General Linguistics. Amsterdam: Atlanta, GA, 1992.
- *Ortografia resiana / Tò jošt rozajanskě pisanjě*. Padova, CLEUP, 1994.

- *Tre studi resiani: Grammatica e storia sociale*. Padova, CLEUP, 1997.
- *Grammatica pratica resiana: Il sostantivo*. Padova, CLEUP, 1999.
- *Piccolo dizionario ortografico resiano/Mali bisidnik za tō jošt rozajanskě pisanjě*. Padova, CLEUP, 2005.
- Ta prawä pravica od listica od Rezija / La vera storia della volpe di Resia.* Uspořádal Circolo Culturale Resiano »Rozajanski dum«. 1997.
- Wärtac: *Raccolta di testi e disegni dei ragazzi della Val Resia dal 1975 al 1999 / P'dsanja anu dizinjavi od tih rozajanskih utruk od lēta 1975 dar-du lēta 1999.* Uspořádaly Luigia Negro a Catia Quaglia. Comune di Resia, 1999.

Autor je doktorandem na Filozofické fakultě v Lublani. Přeložil Kamil Valsík. Překladatel by rád poděkoval Dr. G. Cadorinimu z FF UK za cenné rady při překladu tohoto textu.

O rezijánském vystěhovalectví¹

Aleksej Kalc

Rézije je ve slovanské světě i jinde známa díky svým národopisným, ale zvláště jazykovým zvláštěnostem, které přitahují pozornost jak etnologů, tak i jazykovědců. Mezi nejvýraznější osobitosti tohoto malého údolí na západním okraji slovinského etnického prostoru patří vystěhovalectví, které silně ovlivnilo rezijánské obyvatelstvo a začlenilo se do jeho myšlení a způsobu života. Svůj původ mělo v hospodářské a sociální situaci, typické pro chudé horské oblasti, které Rezijánům nenabízely dostatek obživy. Proto se obyvatelé vedle tradičních způsobů obživy (pěstování dobytka, sýrařství, skromné polnohospodářství a využívání darů lesa) mimo sezónu věnovali nezemědělským oborům a odcházel na práci mimo údolí. Tyto způsoby obživy neměly pouze doplňkový význam. Vystěhovalectví se nedá hodnotit pouze jako následek bídy a nelze ho spojit jen s chudobou. Sezónní práce přinášely vysoký výdělek a byly výsledkem promyšlené strategie. Díky správné dělbě práce uvnitř rodiny a díky využívání cyklu letního času se úspěšně skloubilo s tradičními zemědělskými činnostmi a stalo se součástí hospodářského systému, který zvyšoval životní standard. Sezónní práce byly chápány jako „povolání“ a zakořenily se tak do způsobu života tím, že zvyšovaly jeho standard. Tímto způsobem se během největší doby v menší či větší míře rozšířilo vystěhovalectví všude v alpské oblasti, ale také v nížinách, i když v různých oborech a také s dalšími specifiky. Historici a ostatní vědci, kteří se zabývali migrací, tento způsob nazývali „kruhovou migrací“ (*circular migration*), protože vystěhovalci se na konci sezóny nebo i po delším období práce v cizině vraceli domů, kde měli rodiny, které se věnovaly zemědělství, pastýřství nebo jiným tradičním hospodářským činnostem. Tady také měli své stálé domovy, i když se mnozí s ohledem na druh povolání zdržovali mimo také několik let a domovem jim bylo místo zaměstnání.

Rézije patří mezi nejzajímavější oblasti dočasného vystěhovalectví ve východních Alpách. Tento jev je písemně zaznamenán již od 16. století. Rezijánům, stejně jako ostatním horalům z Furlánska, nebyla mobilita nikdy cizí, neboť se mnozí z nich vzdalovali ze svých domovů kvůli letnímu pastevectví na horách, zimování dobytka v nižších polohách, práci v lese, prodeji dřeva, sýra a ostatních výrobků. Současně však se rozmožily také jiné formy vystěhovalectví, které byly spojené především s cestováním za obchodem a živností. Vystěhovalci využívali zimu, období, kdy nebyla práce v zemědělství, aby cestovali po Furlánské nížině a po rakouských zemích, a na vesnicích od domu k domu prodávali drobné výrobky každodenní spotřeby a nabízel různé řemeslné práce. Roku 1562 se zmiňuje nejméně 60 rezijánských sezónních vystěhovalců, kteří se věnovali podomnímu obchodu. Zejména obchodování nabízel dobré možnosti výdělků a bylo často spojeno s pašováním zboží, na které měla monopol Benátská republika. Toto zboží přinášeli vystěhovalci na zpáteční cestě z Rakouska přes jim dobře známé tajné horské cesty. Velice brzo se někteří obchodníci díky vzájemné spolupráci zapojili do úspěšného obchodování a věnovali se pouze této činnosti, která již neměla se sezónní prací nic společného. Na začátku 17. století máme dokonce zdokumentovánu celou kolonii Rezijánů v Praze, kde se věnovali obchodováním s železem a kovovými výrobky. Zboží kupovali ve velkém ve větších centrech a později ho v malém prodávali na trzích, nejčastěji na venkově. V té době Rezijáni vůbec často přicházeli do Čech a na Moravu, stejně jako do Korutan i jiných rakouských zemí. Bylo zvykem, že sezónní pracovníci odcházel z domova 16. října (na den sv. Hedviky) a mnozí z nich se vraceli až na sv. Ivana 24. června nebo 5. července na na svátek sv. Marie Gorettiové, nebo na sv. Jakuba 25. července. V té době na ně totiž čekaly v Réziji letní zemědělské práce, hlavně sklizeň.

Sezónní a dočasné vystěhovalectví v Rézije dosáhlo, podobně jako jinde ve Furlánsku, svého vrcholu mezi polovinou 19. století a první světovou

válkou. Vystěhovalectví se tehdy stalo masovým jevem a také se typologicky proměnilo. Sezóna se posunula z chladnějších měsíců do času od brzkého jara do poloviny podzimu, změnila se zaměstnávání a činnosti vystěhovalců, rozšířila se oblast jejich putování a k mužům, původně jediným sezónním migrantům, se začaly přidávat i když v menším měřítku, ženy. Toto všechno bylo odrazem hlubokých společensko-hospodářských změn, ke kterým docházelo na mezinárodní i místní úrovni zavedením kapitalismu, industrializace, urbanizace a celkově liberální modernizace. Demografický růst byl zjevnější i v horských oblastech, kde byl ale bržděn omezenými hospodářskými zdroji. Potřeby však se zvětšovaly také v souvislosti s novými způsoby života, s většími požadavky, které vznášel stát a v neposlední řadě s rostoucí kvalitou života, která si žádala více než jen přežívání. Na druhou stranu také rychle narůstal mezinárodní trh práce a tím i možnosti výdělků, který například nabízel budování velké veřejné infrastruktury, růst měst, obnova sídlišť a nutnost uspokojování potřeb stále většího množství obyvatel. Sezónní a dočasné vystěhovalectví bylo ještě motivováno vnějšími faktory, takže se v rámci Furlánska rozšířilo z horských i do nižších oblastí.

Podívejme se blíže, jak k těmto změnám došlo v Réziji. Ze statistiky sestavené podle církevních matrik a místního registru obyvatelstva vyplývá, že se v období 1820–1920 zabývalo 75,2 % hlav rodin zaměstnáním, která vyžadovala dočasnou (sezónní nebo delší) nepřítomnost. Roku 1820 bylo vystěhovalectví už pevně zasazeno do rezijánské hospodářské struktury, neboť představovaly vystěhovalcké práce 57,2 % všech zaměstnání mezi hlavami rodin. V následujících desetiletích tento podíl rychle rostl a po roce 1890 nikdy neklesl pod 80 %. Cestování za obchodem, které jinde ve Furlánsku zaostávalo za ostatními pracemi, si v Réziji zachovalo důležitou úlohu. Roku 1920 bylo podle již zmíněné statistiky stále nejrozšířenějším zaměstnáním. Do roku 1860 bylo 9/10 hlav rezijánských rodin, které se na sezónu stěhovaly, obchodníky. Poté začal jejich podíl klesat, takže roku 1920 činil podíl cestování za obchodem pouze 1/3 vystěhovalckých činností.

Druhým nejdůležitějším zaměstnáním vystěhovalců byla práce zedníka. Tato práce je zmíněna již roku 1820 a rozmohla se především po roce 1880. Tehdy představovali zedníci 6 % vystěhovalců a roku 1920 už celou čtvrtinu. Třetím nejdůležitějším zaměstnáním bylo brusičství nožů. Také to dosáhlo největšího rozmachu mezi roky 1880 a 1920, kdy podíl brusičů narostl ze slabých 3 % na skoro čtvrtinu všech činností mezi vystěhovalci. Mezi ostatní méně častá vystěhovalcká zaměstnání patřilo především kotlářství, sbírání a prodej použitého zboží (hlavně obnošeného oblečení a hadrů), sklárství, kovolitectví a cihlářství. Je třeba brát v úvahu, že zmíněná statistika zahrnuje hlavy jednotlivých rodin. Ale sezónními pracemi mimo domov se zabývali také jiní muži, buď jako kvalifikovaní nebo nekvalifikovaní dělníci. Nekvalifikovaní se nechávali najímat jako sezónní dělníci v zemědělství, lesní dělníci, dělníci v cihelnách a pro nejtěžší práce na stavbách. Ucelený obraz a typologii rezijánského sezónního zaměstnávání nám nabízí statistika, kterou sestavovala místní samospráva od posledních desetiletí 19. století. Podle ní např. roku 1897 odešlo na sezónní práce přibližně 60 % veškerých mužských obyvatel. Nejpočetnější byli dělníci na stavbách, dále obecně dělníci a až na třetím místě byli obchodníci. Pravdou však je, že toho roku dosáhlo vystěhovalectví svého vrcholu, což znamená, že údolí opustilo neobvyklé množství lidí, a také to, že mnozí obchodníci již pobývali v cizině trvaleji.

1) doslovný překlad označení autora článku, v originále izseljevanje, jinak spíše migrace nebo přesídlování

Vraťme se ještě ke statistice o zaměstnání hlav rodin. Z ní můžeme vysledovat, že logicky klesl podíl těch, kteří se nevěnovali vystěhovalectvím sezónním pracím (především sedláci). Mezi lety 1820 a 1920 klesl ze skoro 30 % na slabá 4 % všech zaměstnání. Tento údaj také dokazuje skutečnost, že se vystěhovalectví rozšiřovalo také na úkor zemědělství a tradičním hospodářským oborům ubíralo pracovní síly. Následkem toho zemědělství zaostávalo a stejně tak klesal i jeho význam v hospodářském systému rezijánského údolí. Z toho také vyplývala změna úloh v rodině a v celé společnosti. Veškeré zemědělské práce a vedení hospodářství přešly na bedra starší a nejmladší generace obyvatelstva a především na bedra žen.

Co se týče vystěhovalectví, je nutné upozornit ještě na některé další zvláštnosti. Struktura zaměstnání mezi vystěhovateli zahrnuje ve větší míře vnitřní rozdíly, které se shodují s dělením údolí na čtyři oblasti osídlení: Solbica, Bila, Njīwa a Osoaně. Ze statistiky o hlavách rodin vyplývá, že v Solbici a Bile se vystěhovalectví objevovalo častěji. Podíl vystěhovalectvích zaměstnání činil v letech 1820–1920 průměrně přibližně 78–80 % a v konečné fázi přesáhl 90 %. V Osoaně a v Njīwě průměrně 70–74 %, vrcholem byl rok 1860, kdy činil 79 %. V Solbici převládali do začátku 20. století obchodníci, jejichž počet se však později z 8/10 snížil na 2/10. V tomto období silně vzrostl počet brusičů, kteří roku 1920 představovali 6/10 vystěhovalectvích. Také v Osoaně podíl obchodníků v druhé polovině 19. století klesl, i když roku 1920 činil stále ještě polovinu všech zaměstnání mezi vystěhovateli, zatímco druhá polovina byla rovnoměrně rozdělena mezi ostatní zaměstnání. V Njīwě a v Bile, kde byl obchod ze začátku nejčastějším vystěhovalectvím zaměstnáním, se objevilo množství zedníků. V Bile činili zedníci roku 1870 přibližně 1/10 vystěhovalectvích a roku 1920 už více než 7/10. V Njīwě jejich podíl vzrostl mezi roky 1890 a 1920 z 1/10 na polovinu. Z ostatních povolání stojí za zmínku pouze několik brusičů.

Jazykovědci dobře vědí, že se zmíněná území liší také jazykově a z analýzy oddacích knih můžeme zjistit, že mezi obyvateli jednotlivých vesnic vládla silná tendence k endogamii.²

Ta byla zvláště silná ve vesnicích s větším počtem obchodníků a jasně ukazuje, že při výběru partnera pro manželství měly nezanedbatelný vliv také hospodářské zájmy, protože svatba mezi členy obchodních rodin vytvořila také finančně hospodářský svazek a vedla k posílení podnikání. Endogamie byla běžná v Réziji obecně, neboť se také rezijánští vystěhovalectví, kteří žili v Evropě, často brali mezi sebou a chodili si hledat partnera do rodného údolí. Tato snaha byla sice typická také pro jiné druhy vystěhovalectví z alpských údolí (ve vědecké literatuře se jí říká „alpský paradox“). Horalé byli v hospodářském ohledu mimořádně otevření, odvážně se vydávali do světa, byli vynalézaví a přizpůsobiví, na druhou stranu také etnický a kulturně uzavření, svázání s rodným údolím, jazykem, zvyky a vůbec se svým původem.

Obchodní činnost rezijánských vystěhovalectvích si až do první světové války zachovávala převážně migrační podobu. Většina obchodníků – krosnářů prodávala zboží podomním způsobem, někdy také po místních trzích, ale nechyběli takoví, kteří si otevírali obchody a zakládali větší firmy. Způsob a místo obchodování byly závislé na druhu zboží. Obchodníci s textílem a různým drobným zbožím (mýdlem, keramikou, domácími potřebami, svatými obrázky atd.) se objevovali především na vesnicích, kde chybělo zásobování těmito předměty. Obchodníci s ovocem a zeleninou vyznávali dva způsoby podnikání. Menší obchodníci pracovali na vesnici a jejich výdělek byl závislý na prodeji v malém. Ovoce bylo třeba prodat za krátký čas a tak přinášelo rychlou návratnost vloženého kapitálu. Proto se tímto druhem obchodu zabývali ti nejchudší, kteří ze dne na den vkládali a „obraceli“ svůj skromný kapitál. Tomuto obchodu se však věnovali i ti nejbohatší, kteří právě na ovoci a zelenině vybudovali svůj hospodářský úspěch. Byli to ti, kteří se zaměřili na větší obce a města a tam otevřeli obchody a firmy na dovoz jižního ovoce ve velkém. Takové firmy založené na silném kapitálu se objevily např. v Terstu, v Rijece, ve Vídni, ve Štýrském Hradci, v Praze, Bratislavě a dalších centrech Rakouska-Uherska. Například rodina Di Lenardo měla ve Štýrském Hradci exportně importní firmu se zeleninou, ovocem a potravinami. Od roku 1837 pak v Terstu fungovala firma Di Battista – Lettig, která měla filiálku v Catanii na Sicílii a rozvázala zboží dokonce vlastními loděmi ze země ve Středomoří. Tyto rodiny, podobně jako podnikatelé Chinese, Folladori a někteří jiní, se ekonomicky pozvedli nad ostatní. Rezijánská společnost byla právě díky větším nebo menším hospodářským úspěchům silně sociálně rozdělena.

Brusičství nožů bylo stejně jako podomní obchod výlučně migrační činností. Rezijánští brusiči pracovali po celém Rakousku-Uhersku, ale přicházeli také do balkánských zemí, do Ruska a někteří z nich dokonce až na Blízký Východ. Čím delší byla jejich cesta, tím déle zůstávali mimo domov, takže mnozí se vraceli až po několika letech. Kromě brusičské živnosti se často zabývali také opravami náradí a domácího vybavení. Byli to šikovní a vynalézaví řemeslníci, během svých cest toho mnoho viděli, nau-

čili se nové dovednosti, takže mohli dále rozvíjet nabídku svých služeb. Mezi jinými to byly opravy deštníků a drátenictví. Ale brusičství zůstalo i tak hlavní činností, která vyžadovala specializaci. Brusičské náradí (rezijánský Krüzma) se postupem času vylepšovalo a mělo velký vliv na rozvoj tohoto oboru. Práce se rozvíjela také mezi podnikateli tím, že více investovali do surovin a především tím, že kromě rukodělné práce nabízeli také nože. V některých případech se ve větších městech usadili i brusiči a otevřeli si brusírny a obchody s noži. I tak zůstalo brusičství ve srovnání s podomním obchodem závislejší na migraci.

Brusiči cestovali sami nebo v menších skupinkách, ve kterých byli kromě mistrů také učedníci a mladší pracovníci. Často to byli synové brusičů, příbuzní nebo sousedé ze vsí. Jednotlivci a skupiny si rozdělovali oblasti práce, takže se periodicky vraceli na stejná místa, i když někdy se při hledání lepšího výdělků vydali také do nových krajů. Přitom nechyběla vzájemná komunikace. Obvyklé bylo, že mladší brusiči „zdědili“ území práce po svém otci nebo mistrovi. Právě periodická přítomnost na určitém území umožnila dobrou znalost „terénu“, lidí a jejich potřeb. Brusiči proto v očích obyvatel nikdy nebyli obyčejní cizinci, ale dobře známé a oblíbené osoby. Lidé je rádi přijímali pod svou střechou, v neposlední řadě také proto, že jim rádi naslouchali a měli je za zdroj informací. Rezijáni byli známí svou jazykovou nadaností a díky jazykovým afinitám neměli ve slovan-ském světě ani jinde komunikační problémy. Po dlouholetém obcházení stejných krajů se mnozí naučili i místní nářečí. Někde také brusičství dostalo etnickou pečeť, takže například ve Slovinsku platilo – co brusič to obyvatel Rézije.

Jestliže při migračních zaměstnáních se sezónní vystěhovalectví časem měnilo na stálější, u zedníků bylo vystěhovalectví vázáno na počasí a tedy i na letní měsíce. V zimě totiž zedníci nepracovali a zdržovali se obvykle doma. Práce byla také závislá na nabídkách stavebních firem, neboť na ně byli zedníci obvykle pracovně odkázáni. Vyjimkou bylo, když fungovali sami jako zaměstnavatelé nebo když se sdružovali do menších samostatných firem. Zaměstnanci byli také cihláři a dělníci, kteří se zejména v posledních desetiletích 19. stol. nechali najímat do cihelen a na veřejné stavby v celém Rakousku-Uhersku (např. na udržování silnic a železničních tratí). Na rozdíl od nich byli zedníci kvalifikovaní. V cihelnách byly často zaměstnávány i ženy – vystěhovačny, kterých bylo stále více také mezi obchodníky, zatímco brusičství zůstalo mužským zaměstnáním.

První světová válka se stala mezníkem v historii rezijánského i furlánského dočasného vystěhovalectví. Po ní se začaly migrační procesy radikálně měnit. Nové evropské politické hranice bránily pohybu a měnil se i trh práce. Od roku 1927 omezovala Itálie vystěhovalectví do ciziny. Ve třicátých letech ho na základě dvoustranných dohod usměrňovala do spřáteleného Německa, neustále také do svých afrických kolonií. Příklad Rézije tyto změny jasně ilustruje. Ve stavebnictví došlo především k zeměpisným změnám. Trhy byl nyní hlavně v Itálii a částečně také ve Francii. Hlubší změny zaznamenala také jiná zaměstnání. Mezi obchodníky se stále více zakořeňoval kapitalismus, bez něhož by se zejména tradiční maloobchod nemohl zachovat. Obchodní firmy v městech dále rozšiřovaly svoji činnost a finančně posilovaly, krosnáři vedle nabídky zboží začali investovat do modernizace dopravních prostředků a díky tomu mohli i pravidelněji zásobovat trh na venkově. Je třeba zdůraznit, že již nepřekračovali italské hranice a tím „ztratili“ tradiční místa odbytu. Větší firmy zůstaly i po novém politickém uspořádání Evropy v centrech bývalého Rakouska-Uherska, kde měly svá odbytiště. Nejvíce omezovalo nové politické uspořádání cesty brusičů, kteří se nyní zaměřili na italská města a větší sídliště. Tady také postupně opouštěli migrační způsob práce a mnohem více než v minulosti otevírali dílny a obchody. Stále častějším jevem bylo v meziválečném období také vystěhovalectví dívek, které byly zaměstnávány jako služky v italských městech, některé až v Římě a v Neapoli.

Na uvedených změnách jsou dobře vidět globální proměny, které se týkaly vystěhovalectví nejen v Réziji, ale v celém hornatém Furlánsku. Práce se ze sezónní změnila na stálou, z čehož pramenila postupná degradace a demografický úpadek celé horské oblasti. Průměrný počet obyvatel Rézije v období let 1871–1911 činil 4121 osob a roku 1911 dosáhl vrcholu (4671 osob). Do roku 1936 se snížil na 2994 osob (tj. o 45 %). Po růstu, který přišel s koncem druhé světové války (1951: 3350 osob), pokračovalo snižování počtu obyvatel, takže roku 1981 mělo údolí pouze 1520 obyvatel, tj. o 54,6 % obyvatel méně než roku 1951.

Jak již bylo řečeno, zasáhl demografický úpadek následkem stálého vystěhovalectví v 50. letech 20. století celou furlánskou horskou oblast. Emigrační toky byly nasměrovány v první fázi jednak do italských hospodářských center a jednak do ciziny: do Belgie, Francie, Lucemburska, Švýcarska, SRN, Argentiny, Venezuely, Brazílie, Uruguaye, Kanady a Austrálie. V 70. letech, a zejména po zemětřesení roku 1976, kdy začal společně s opravami hospodářský rozvoj Furlánska, které se stalo jedním z ekonomicky vyspělých regionů, vyměnili lidé bydlení v horských údolích za nová furlánská hospodářská centra. Také Rezijáni se začali vystěhovávat tímto

2) Endogamie - uzavírání sňatků jen v rámci komunity

způsobem. Přesto je zajímavé, že si uchovali tradiční činnost brusičů a obchodníků a ani tradice podomního obchodování se úplně neztratila a zachovala se až dodnes. Pokud navštívíme pravidelné trhy v okolí Terstu, ve Furlánsku a Benátsku, ještě dnes potkáme početné rezijánské throrce, kteří se každý den pohybují se svými pojiždými prodejny z místa na místo. Jejich obchody jsou dobře zásobeny zejména obuví a konfekcí. Setkáme se také s brusiči, kteří se pohybují v automobilech a mají moderní vybavení, i když častěji jsou jejich obchody s noži, které najdeme skoro v každém větším městečku v severovýchodní Itálii. Cestování za obchodem se tak zachovává i v dnešním, stále globalizovanějším světě a i ve stále tvrdší konkurenci nových „etnických ekonomik“, hlavně té, kterou ovládají čínské přistěhovalecké skupiny. Rezijáni rádi vtípkují, že mají tento způsob života v krvi.

Nakonec se ještě vrátíme k otázce demografického deficitu, který znamenal neúspěšné vymírání nejzápadnějších slovinských území. Je nutné podtrhnout ještě jeden aspekt. Řekli jsme, že tento jev je typický pro celou horskou část Furlánska, která ztratila mezi lety 1951 a 1981 průměrně 38 % obyvatel. V Réziji byla situace ještě dramatičtější, a stejně tak i v tzv. Slovinském Benátsku, které tvoří horní povodí řek Těru a Nadiže. Není pochyb o tom, že se to vše shodovalo i s jinými změnami společensko-hospodářské situace a životních standardů. Pravda je také to, že tyto oblasti byly po druhé světové válce silně hospodářsky poškozeny, což povzbuzovalo jejich obyvatelstvo k vystěhovalectví. Hranice, u které tyto oblasti leží, byla nejen státní hranicí Jugoslávie a Itálie, ale i železnou oponou mezi západním a východním politickým blokem. Vystěhovalectví z Rézije a Slovinského Benátska bylo také jedním z důsledků studené války a italské politiky, která viděla ve Slovincích potenciálního politického oponenta a vyvíjela nejrůznější tlaky (mezi nimi i zastrašování) proti všemu, co vyjadřovalo příslušnost ke Slovincům a mateřskému Slovinsku.

*Autor pracuje v Národní a studijní knihovně v Terstu a Přímořské univerzitě v Kopru (aleksejkalc@virgilio.it, aleks.kalc@zrs-kp.si).
Přeložil Kamil Vašík.*

Literatura:

Ferruccio Clavara, Riccardo Ruttar, *La comunità senza nome. La Slavia alle soglie del 2000*, Premariacco 1999.
Giovanni Cosattini, *L'emigrazione temporanea in Friuli, Udine 1983 (ponatis originala iy l. 1903)*.

Příběh o první benátské Mlade brieze

Jasna Honzak-Jahić

Když se po letech vrátíme do krajů, které jsme měli rádi, přijde nám na mysl nejdříve čas, který vypadá jako nekonečný tok měnících se ročních období a roků. Alespoň já jsem to takto prožívala letos v červenci, když jsem znovu spatřila Benátské Slovinsko. Ne celé, pouze část, tu, kterou jsem poprvé objevovala dávného roku 1974. Byla to Nadižská údolí.

Ještě dnes se vidím: já, slovenistka s půl roku „starým“ diplomem, vystupuji z autobusu v Nové Gorici. Plná odhodlání, ale také rozpačitá. Nejistotě byl (skoro) konec, když jsem na zastávce zahlédla benátské přátele. Pavel Petričič, Beppino Criseti a Lucie Costaperaria pro mě přišli, pro učitelku, která bude učit slovinštinu na letním kurzu Mlada brieza. Tehdy jsem byla poprvé v Benátském Slovinsku. (Jaké je zelené, přemýšlela jsem když jsme jeli do Dolního Tarbije, a já se dívala z okna automobilu, kamenné domy a domečky mi ubíhaly před očima; někdy jednotlivě, jindy více pohromadě, jako by byly rozesety po strmých pahorcích a terasách údolí.) A potom už přišla letní škola pro děti z Benátského Slovinska Mlada brieza. Ale abych byla úplně přesná, nejdříve probíhal Seminář slovinského jazyka, literatury a kultury na lublaňské Filozofické fakultě, a tady jsem se poprvé setkala se „svoji“ skupinou, skupinou Benátských Slovinců. Dopoledne se Pavel, Beppino, Lucia, Božo, Ada, Remo, Donatella... (omlouvám se všem, které jsem nezminila, ale většina mých papírů zůstala v Sarajevu) nadšeně učili spisovnou slovinštinu a chodili na přednášky a odpoledne jsme společně cestovali po Slovinsku. Kde všude jsme jen byli! Kropa, Radovljica, Bled, Kostanjevica, Muljava, Postojnska jama. Hodně jsme si povídali a hodně zpívali. A v těch rozhovorech jsem poznávala Benátsko a Benátské Slovince, stali se z nás přátelé. Moje poznávání „reálií“ Benátského Slovinska bylo do tohoto setkání jiné – jak jinak – školní. Zнала jsem významně, již v minulém století vypracované dialektologické popisy benátských nářečí, které právě v terénu, v těchto krajích vytvořili Rus Srezněvskij a Polák Baudouin de Courtenay, mezi slovinskými středověkými rukopisy jsme se věnovali také benátským, také o Alaziově slovníku jsme se dopodrobna učili. V podvědomí jsem měla obraz Bevkova kaplana Martina Čedermace.³ A v této souvislosti jsem si uvědomovala, že v Benátsku, kde nikdy v historii nebyly slovinské školy, slo-

Aleksej Kalc, Majda Kodrič, Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske emigracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne, „Zgodovinski časopis“, 46/1992, 2, Ljubljana, str. 197–209.

Aleksej Kalc, Etnična problematika kot stičišče med disciplinami na poti v interdisciplinarno raziskovanje: primer izseljevanja iz doline Rezije, „Razprave in gradivo“, 23, 1990, Ljubljana, str. 132–135.

Majda Kodrič, Iz Rezije v Rim. Življenjska zgodba izseljenke varuške, „Jadranski koledar 1991“, Trst 1990, str. 99–102.

Miran Komac, Migracijski procesi cv Furlaniji-Juljski krajini c s posebnim ozirom na Beneško Slovenijo, „Zgodovinski časopis“, VL/1991, 4, Ljubljana, str. 641–644.

Antonio Lazzarini, Campagne venete ed emigrazione di massa (1866–1900), Vicenza 1981.

Antonio Longhino, Val Resia. Terra di arrotini, Udine 1992.

Pavle Merku, Enkratnost Rezije, „Jezik in slovstvo, 4/1985–86, Ljubljana, str. 101–107.

Mladinski raziskovalni tabor 'Rezija 1989', Trst 1990.

Luciana Morassi, Aspetti dell'emigrazione temporanea in Val di Resia, „Qualestoria“, X/3, 1982, Trieste, str. 39–50.

Luciana Morassi, Giovanni Panjek, Strategie Familiari in Val di Resia (Sec. XIX), „Economia e storia“, V/4, 1984, Milano, str. 439–456.

Bianca Maria Pagani, L'emigrazione friulana dalla metà del secolo 19. al 1940, Udine 1968.

Gaetano Perusini, Rezijanski izseljenci v 16. stoletju, „Slovenski etnograf“, I/1948, Ljubljana, str. 57–65.

Giovanni M. Rotta, La stagionalità dei matrimoni nella Val di Resia (Udine) (Sec. XVIII e XIX), „Quaderni di scienze antropologiche“, 13/1987, Padova, str. 110–145.

Pavel Stranj, Demografsko gibanje v Furlaniji-Juljski krajini, „Jadranski koledar 1983“, Trst 1983, str. 131–135.

Albert Rejec, Rezija - domače skrbi, „Jadranski koledar 1965“, Trst 1964, str. 199–204.

Albert Rejec, Sto let Beneške Slovenije v združenju Italiji, „Jadranski koledar 1966“, Trst 1965, str. 72–87.

Albert Rejec, Nasledki emigracije v Beneški Sloveniji v šestdesetih letih tega stoletja, „Jadranski koledar 1968“, Trst 1967, str. 87–106.

Ivan Trinko, Beneška Slovenija - Hajdimo v rezijo!, Celje 1980

vinštinu na veřejnosti opatrovali hlavně duchovní, kdežto Benátským Slovincům život rozdělovalo každodenní používání nářeční slovinštiny v rodinách a spisovné italštiny v úředním a veřejném životě.

A v těch rozhovorech, díky nimž vznikalo naše přátelství, měla své začátky benátská Mlada brieza. Ta byla později skutečně zorganizována, poprvé roku 1974 v Dolním Tarbiju a příští rok ve vsi Matajur. Děti jsem učila slovinštinu (Ještě dnes si vzpomenu, jak rády srovnávaly slovíčka „po našem“ se spisovnými slovinskými a jak byly spokojeny, když byla stejná. Líbily se jim moje pohádky a básničky /třeba ta o malé srnce/ a mně ty jejich. Jak jen skončila ta pohádka o královně Vidě? Vyprávěly mi, že mají rády paštu⁴, brambory, noky, ale nejvíce gubanicí⁵ a já jsem tam poprvé jedla polentu se sýrem. Když jsme hovořili o barvách, řekla Ana: „Nadiže je zelená.“ A Fabio: „Oči jsou hnědé jako kaštan.“ Skutečně, tolik kaštanů jako tehdy v Benátsku jsem už nikdy neviděla.). Učily se také o benátské lidové hudbě, zpívaly národní písně (nyní jsem se dozvěděla, že jejich učitel Nino Specogna vydal učebnici zpěvu a umístil do něj písně z Benátska), kreslily (učil je tehdejší oblastní rada profesor Pavel Petricig, hlavní iniciátor a ideový vůdce letního kurzu) a obcházely památky (architekt a restaurátor Valentino Simonitti seznamoval děti na procházkách s uměleckou historií Benátska, uměl jim krásně vypravovat o místních kostelících, na kterých viděl gotické vlivy stavbařů ze Škofje Loky). Pomáhal nám neúnavný Beppino Criseti (dnes odborník na kulturu a školství z vedení Gorské skupnosti Nadižských údolí, který v svazcích mezi horskými společenstvími, příhraničními obcemi a kraji, o něž mi povídal v Topolovem, odkud je vidět do půl kilometru vzdáleného slovinského Livku, vidí tak potřebné obnovování a prohlubování starých svazků), Lucia Costaperaria (později učila slovinštinu na kurzu v Mašerách), Bruna Dorbolo (která mě vzala

3) Kaplan Martin Čedermac (1938) je román Frančevo Bevka, který pojednává o boji slovinského kněze proti poitalšňování Slovinců. Román vyšel také slovensky roku 1941.

4) Pašta je jídlo z těstovin.

5) Gubanica je pečivo z tučného nekynutého těsta.

prohlédnout si do Čedadu do muzea černejeský rukopis a nám se přitom ještě podařilo koupit pro mne džiny). Přicházeli k nám popovídat si a vypít čtvrtku vína lidé z vesnic Tarbia a Matajur, Viljem Černo (tehdejší předseda čedadského kulturního sdružení Ivana Trinka⁶), redaktor časopisu Nový Matajur Izidor Predan, hudebník Anton Birtič se svou harmonikou, a také duchovní z Trinkova Tarčmunu Božo Zuanella ...

Když jsem letos po jednadvaceti letech znovu v Benátsku, setkáváme se v špetské dvojazyčné škole. Její ředitelka Živa Grudenová mi vypráví o začátcích v srpnu roku 1986, o práci s dětmi (letos je jich více než sto, mezi nimi, říká, i děti těch dětí, které byly kdysi na Mladé brieze), o jejich „slovinských“ a „italských“ vychovatelích, profesor Petricig mi jmenuje nejrůznější vydané publikace, prohlížím si dětské kresby na stěnách ..., Bepino Crisetig hovoří o plánech nadižské Gorske skupnosti.

V Trinkově kalendáři jsem se dočetla, že letošní rok je ve znamení slunce. V Praze ho bylo jen málo; také v Benátsku bylo vlhké a chladné jaro, říká. Aha, tak teď už vím, proč jsem na zahradě poblíž čedadského kostela s langobardskou modlitebnou viděla magnólii, která kvetla tak pozdě. Jednou přece musela vykvést.

Autorka je lektorkou slovinštiny na pražské FF UK. Článek vyšel v příloze slovinského deníku DELO dne 1. srpna 1996. Přeložil Kamil Valšik.

6) Kněz Ivan Trinka (1863 - 1954) z Tarčmunu byl jedním z největších buditelů mezi Benátskými Slovinci. Dnes se po něm jmenuje národní spolek, který každoročně vydává tzv. Trinkův kalendář.

literární příloha

Silvana Palettiová (*1947),

rezijánská lidová pěvkyně a básnířka je silně svázána s prastarými zákklady literární tradice. Dlouhá léta pracovala jako zdravotní sestra, nyní je v důchodu. Spolupracuje s rezijánským rozhlasovým vysíláním. Překládá do rezijánštiny. Přepsala množství folklórního materiálu z magnetofonových pásků. Její tvorba byla přeložena do slovinštiny, furlánštiny (jazyk autochtonních románských obyvatel východního Benátska), italštiny a angličtiny. V roce 2000 se zúčastnila mezinárodního setkání spisovatelů Vilenica. Ve své tvorbě zachycuje jakýsi rezijánský *genius ethni* (serbsce bychmy prajili *rezijansku dušu*). Důležitou roli v její tvorbě hraje pojem re-

zijánského nářečí, země a lidí: *To je hlas mojí země. Ze dna srdce vyvěrá pod sluncem. [...] Od matky jsem ho dostala jako dar, aby mě svět poznal jedině jako Rezijánku.* (Te rozajanski glas/Rezijánský hlas)

My se známe, my víme, kdo jsme. Mezi statisíci se poznáme. My se slyšíme, my se voláme, my známe svoji krev. (Rozajanavi/Rezijáni)

Překlady pocházejí z první sbírky Rozajanski serčni romonenj (č. řeč srdce Rézije, Založba ZRC, Ljubljana 2003). Do slovinštiny přeložila Marija Pirjevcová. Do češtiny přeložil Radek Čermák. Autorská práva u vydavatele knihy.

Dan sami sän

Dan sami sän,
da Čanyn,
ostani itän.
Podoba od ti skal,
za to dulino,
jë Rozajän.
No wižo, no racjun,
dan ples, dan kuštüm.
Roke za rawnino,
glas, za to dulino.
Dan sami sän,
da Čanyn,
ostani itän.

Samo en sen

Samo en sen,
da Kanin
ostane tam.
Podoba tistih skal,
za to dolino,
je Rezijan.
Pesem, molitev,
ples, navada.
Roke za ravnino,
glas za to dolino.
Samo en sen,
da Kanin
ostane tam.

Jen jeden sen

Jen jeden sen,
ať Kanin
zůstane zde.
Obraz těch skal,
pro tu dolinu,
je Reziján.
Písňe, motlitby,
tance, zvyky.
Ruce pro rovinu,
hlas pro tu dolinu.
Jen jeden sen,
ať Kanin
zůstane zde.

pozn. překl. Kanin (Čanin, čti Ānyn, 2587 m. n. m.) je bájeslovná hora Rezijánů, v jejímž stínu dolina žije

Biside me

Gorë po ni bili čarti,
ziz bisidi,
to mi plaža igrät,
tej vitar ziz vijon.
Tej rība plüvi
tu-w wodë,
itakö, ja plüvin
tu-w mën bisida,
glasa sa ni čüjë,
skot to gre, sa ni vi,
samö, znän, da si
na itěj jigrì
od bisid.
Wezane, udvezane,
se kücajo, na tikö,
nutar ziz brig,
ma tö ka särcë mi di,
nikar, mi ni bižì.

Moje besede

Na belem listu
z besedami
se rada igram
kot veter z listjem.
Kot plava riba
v vodi,
tako plavam jaz
sredi svojih besed.
Ni čuti glasu,
ne ve se, od kod prihaja,
samo to vem, da sem,
v igri
besed.
Zvezane, odvezane,
se naglo kotalijo
po bregu navzdol,
a kar mi srce govori,
nič več ne zbeži.

Má slova

Na bílém papíru
se slovy
si ráda hraju
jako vítr s listím.
Jako plave ryba
ve vodě,
tak plavu já
mezi svými slovy.
Není slyšet hlas,
odkud přichází, nikdo neví,
jen to vím, že jsem
ve hře
slov.
Spoutaná, odpoutaná,
koulejí se chvatně
po břehu dolů,
ale co říká srdce,
už nikdy neuteče.

pozn. překl. *biside* lze rozumět i jako *básně*

Mati nu wotrök

Na nimu stulü,
mati nu wotrök
lehkö mu puduji,
z dubruto,
staro nawado
od svëh judi,
da ta krïj
se ni zgubi.

Mati in otrok

Na stolu
mati in otrok,
nežno ga podoji
z ljubeznijo,
po stari navadi
naših ljudi,
da se ta kri
ne zgubi.

Matka a dítě

Na židli
matka a dítě,
něžně ho nakoji,
s láskou,
po prastarém způsobu
našich lidí,
ať se ta krev
neztratí.

Wsaka rič ma wdijano swo pot

Wsaka rič ma wdijano swo pot,
ma da to se děj w pot,
to čě pöwodenj.

Vsaka reč ima svojo utečeno pot

Vsaka reč ima svojo utečeno pot,
da krene se nanjo,
je treba povodnji.

Každá věc má svoji vyšlapanou cestu

Každá věc má svoji vyšlapanou cestu,
ale aby se na ni vydala,
je třeba povodní.

Düša ma

Kakö čüdnö ti mi rumuniš
düša ma...
ko ti misliš, da ja ni vin.
Kakö čüjën, twöj zih
kakö znan, twöj tët
kak vidin, twöj Düh.

Duša moja

Kako mi čudno govoriš,
ti duša moja...
ko misliš, da ne vem.
Kako slišim tvoj dih,
kako tvoje želje poznam,
kako vidim tvojega duha.

Duše má

Jak podivně mluvíš,
duše má...
když myslíš, že nevím.
Jak slyším tvůj dech,
jak znám tvé touhy,
jak vidím tvého ducha.

Kakö čüdnö ti mi rumuniš
düša ma...
ko ti misliš, da ja ni vin.
Prëd suncon, se mi skrîwaš
prëd judmin, se mi diwaš
prëd mlu, se mi pridiwaš.

Kako mi čudno govoriš,
ti duša moja...
ko misliš, da ne vem.
Pred soncem se mi skrivaš,
pred ljudmi se mi kažeš,
pred mano se spreminjaš.

Jak podivně mluvíš,
duše má...
když myslíš, že nevím.
Před sluncem se mi ukrýváš,
před lidmi se mi ukazuješ,
přede mnou se proměňuješ.

Kakö čüdnö ti mi rumuniš
düša ma...
ko ti misliš, da ja ni vin.
Kakö čüjën, twöj zih
kakö znan, twöj tët
kak vidin, twöj Düh.
Twöj Düh, ki ni muti.

Kako mi čudno govoriš,
ti duša moja...
ko misliš, da ne vem.
Kako slišim tvoj dih,
kako tvoje želje poznam,
kako vidim tvojega duha,
tvojega duha, ki lagati ne zna.

Jak podivně mluvíš,
duše má...
když myslíš, že nevím.
Jak slyším tvůj dech,
jak znám tvé touhy,
jak vidím tvého ducha,
tvého ducha, který neumí lhát.

Stari wuk

Stari, stari wuk,
zakaj mi mašiš rep,
wse tve maličje
sam mi skrîwaš.
Ti pridëš na me duri,
koj ko jë hüda würa,
ko wöda ti pridë
won pod rep.
Ma ko picë suncë,
na visokö ti greš.
Sam se vëšëliš,
se prikočüwaš nu ližiš.
W sinci stujiš,
pod jarbulan sidiš.
Maši, maši rep,
stari, stari wuk.

Stari pes

Stari, stari pes,
zakaj mi z repom mahaš
in svoje vse ukane
skrivaš?
Na moja ti vrata prihajaš
samo takrat, ko čutiš hudo oro,
ko ti teče
voda pod rep.
A ko pečë sonce,
jo mahneš više.
Sam zase se veselíš,
se prekucuješ in ležiš.
V senci stojiš,
pod drevesom sediš.
Mahaj, mahaj z repom,
stari, stari pes.

Starý vlk

Starý, starý vlku,
proč na mě ocasem vrtíš
a všechny své léčky
přede mnou tajíš?
K mým dveřím přicházíš
jen tehdy, když cítíš těžkou hodinu,
když ti teče
voda pod ocas.
Zato když slunce pálí,
běháš si po horách.
Sám pro sebe se těšíš,
převaluješ se a ležíš.
Ve stínu stojíš,
pod stromem sediš.
Vrt, vrt ocasem,
starý, starý vlku.

Tožnosť ni twa

Na trawnikō od světa,
te nášnji dín,
zate, si wbrala,
no lipo, lipo rožico,
ki na rumunī
od něbēske dubrute;
da wsej dan sami nur,
ti se nasmějní,
tej tō sunčacē ki te gri,
tej ta rožica,
ki tu-w pesti ti stujī.
Radě ja ba tēla,
da dan sami nur,
ti ba moglā čūt
to dubruto, ki nān stujī,
ki ni wžūwa, ki ni rani.
Šlověka ni kradě.
Ně, ně, nī wsě nuć,
nī wsě čārnō, na našo stran,
taj glawa potwa,
na no ōblačno pot.
Nad ōblakon, suncě rūdi gri,
tu-w sārco, wasajě stujī.
Nasmějní se, wsej, dan sami nur.

Žalost ni zate

Na trawniku sveta
danes
sem za te nabrala
lepo, lepo rožico,
ki govori
o nebeški ljubezni.
Da se vsaj enkrat
nasmehneš
kot sonce, ki te greje,
kot rožica,
ki jo v pesti držiš.
Rada bi,
da bi vsaj enkrat
čutila ljubezen,
ki nam je dana,
ki ne zveže in ne rani
in človeka ne zaslužni.
Ne, ne, nī vse noć,
nī vse črno pri nas,
kot potujoča misel
po oblachni poti.
Nad oblaki zmeraj sije sonce,
v srcu veselje domuje.
Nasmehni se, vsaj enkrat.

Smutek není pro tebe

Na louce světa
dnešní den
nasbírala jsem pro tebe
krásnou, krásnou květinu,
která mluví
o lásce nebeské;
aby ses aspoň jednou
usmála
jako slunce, které tě hřeje,
jako květina,
kterou držíš v ruce.
Chtěla bych,
abys aspoň jednou
cítila lásku,
která je nám daná,
která nesvazuje a nezraňuje
a člověka nezotročuje.
Ne, není všechno noc,
není všechno u nás černé,
jako mysl putující
po mračné cestě.
Nad mraky vždycky svítí slunce,
v srdci radost přebývá.
Usměj se, aspoň jednou.

RINO CHINESE (*1953),

rezijánský písničkář. Pochází z Osojan, nyní žije ve Vidmu. Nevidomý, aktivista nevidomých, předseda krajské organizace Sdružení nevidomých a slabozrakých. Z brožury Novi odmevi iz naših krajev (1986) přeložila

Zuzana Sklenářová. Brožura s překlady do spisovné slovinštiny vyšla v rámci Dnů kultury italských Slovinců, materiál poskytl Kulturní sdružení Ivana Trinka z Čedadu.

TA MAJĀ SMRĚKĀ

Le: na majā smrĕkā rastlā won par ni paće;
suncē ē o hrēl na dān krej,
anu na ta drūhe skorē wmej,
ka pēnc sinco na i narealā.

Woršec onā na mēlā wžē wišok pa tej dān človek,
anu nji sastrā na sa smēalā
ka ti nīvinčā t'ē bilā onā,
ka ti nīliwčā t'ē bilā onā.

Dān dín ē paršol kō snih ē balanol,
s sikiro ta-na rame, ziz škōrnican ē šorlol;
z dalēč an ē o viđul anu ta-h nĕj ē skoračol,
hārbāt ē i wkrīvel anu ziz sikiro ē o wbol.

„Ōkāt za-nās smrĕka t'ē risān to na vala,
pa wbizāt mđ mōramō zakoj mamō kōrana...“
Sikiro ē pobrol anu ē o jel za nus,
dō po snēhu ē o stezul dardu dō w Osōjsko vās,
Wo' na vēa ē i nabasul na vin da kald'ku svić,
zvīzdo to ziz repān wo' na woršec.

Le: na majā smrĕkā stalā ta-na nin okne
anu ōkul nji so bile otroce
ka ni so pēle pa one
wūža te tu-w carkve.

Itaku dvi nadēe so wžē prašla, vēa ni so i sa wsūšila,
anu svića ni so i pomandamale
anu zvīzdo ni so i vig'ale,
anu zvīzdo ni so i vig'ale.

Od oknā ni so o rižg'ale anu štirkrāt ni so o zlomīle.
No gosto krij na mēlā, t'ē bilā tej na smōlā.
Du tēšē račet da ito na mēšē dorivāt...
Italiku lit za wrast, za bet wrobjanā tej na hrast!
Injān tu-w gozdē pēnc na ostalā samā,
na taltā o spomanūwā ka na smrĕkā bilā žiwā.
Jūde to so jūde, smrĕkā na ma mēlā kapet.
Vinahte ē nur w lētē, kō ba sa ma račet?

Pa ci na smrĕkā ē žižjanā na drūhā ci pohnāt,
kē Vinahte pridē no drūho ci wo mēt.

Pozn. prekl. *Smrk* je ve slovinštině ženského rodu.

SMREČICA

Glej, za skalo je rasla smrečica,
na eni strani jo je sonce grela,
na drugi skoraj nikoli,
ker ji je skala senco delala.

Vršič je bil visok kot človek,
in posmehovala se je sestri,
ker je bila ona največja,
ker je bila ona najlepša.

Prišel je nekega dne, ko je snežilo,
s sekiro na rami, s škornji na nogah;
videl jo je že od daleč in k njej prikorakal,
ukrivil je hrbet in jo s sekiro posekal.

„Nam smrekam jok ne pomaga,
in zbežati ne moremo, ker imamo korenine...“
Sikiro je pobral in jo je prijel za nos,
dol po snegu jo je vlekel do Osojan.
Na veje ji je nataknil ničkoliko sveck,
zvezdo z repom pa na vršič.

Glej, smrečica je stala tam na oknu
in okoli nje so bili otroci,
ki so peli
pesmi kot tam v cerkvi.

Tako sta minili dve nedelji, veje so se ji osušile,
in svečke so pobrali z nje,
in tudi zvezdo so ji vzeli,
in tudi zvezdo so ji vzeli.

Vzeli so jo z okna in jo štirkrat zlomili.
Imela je gosto kri, bila je kakor smola.
Kdo bi rekel, da jo bo to doletelo.
Toliko let je rasla, da bi jo posekali kot drevo.
Tam v gozdu je skala ostala sama,
čok spominja, na kadar je bila smreka živa.
Ljudje so ljudje, smreka jih mora razumeti.
Božič je enkrat v letu, kaj bi jim zameril?

Eno smreko so zažgali, bo že druga zrasla,
ko bo prišel Božič spet, drugo bomo imeli.

MŪJ SMRČEK

Hle, mŭj smrček rostl za skalou,
slunce ho hrālo po jednē stranē,
a po tē drugē skoro vŭbec ne,
protože skāla vrhala na nēj stin.

Vršek mēl už vysokŭj jako človek,
a posmival se bratru,
protože on byl nejvĕtšī,
protože on byl nejkrāsnejšī.

Pak prišel jednoho dne jeden, když padal snih,
sekeru na rameni a v botách vysokých;
viděl ho už z dálky a hned k němu kráčel,
ohnul se v zádech a sekerou ho skácel.

Nám smrkům plakat není nic naplat,
a utéct nemůžeme, když máme kořeny v zemi...“
Sebral sekeru a jeho za nos chytil,
dolů po sněhu ho vlekl do Osojan do vsi.
Vzal hvězdu s ohonem a několik sviček,
hvězdu dal na vršek a svičky do větviček.

Hle, mŭj smrček stāl tam na oknē
a dēti byly kolem nēj,
a ty zpívaly
jako v kostele.

Dvě neděle tak přešly, větve na něm uschly,
a svičky z něho sundaly,
a hvězdu mu vzali,
a hvězdu mu vzali.

S okna ho shodili a na čtyřikrát ho zlomili,
měl hustou krev, ta byla taková jako smůla.
Kdo by to byl řekl, že ho potká něco takového?
Tolik let rostl živý, aby ho usekli jako dříví.
Tam v lese skála zůstala opuštěná sama,
vzpomíná, jak bylo dřív, když byl smrk ještě živ.
Lidé jsou lidé, smrk je musí chápat,
Vánoce jsou jednou v roce, co jim může vyčítat?

Jeden smrk je spálený, však vyroste druhý,
až zas přijdou Vánoce, budeme mít jiný.

8

8. Pohled na Solbici západním směrem
 9. Rezijský brusič po druhé světové válce, někdejší krúzmu (vozik s brusným kamenem) vyměnil za vhodně uzpůsobený bicykl (Narodna in študijska knjižnica Trst)
 10. Hlavička papíru rezijské obchodní firmy Di Lenardo, 1920 (Zgodovinski arhiv občine Rezijska)
 11. Pomník brusičům v Solbici (rč)

11

9

Stefan di Lenardo GRAZ

Herrengasse 7, Glockenspiel-
Durchgang. Markt-Stand 43-45

Import Agrumen, Export
Südfrüchte, Obst, Gemüse, Reis-
besen und Sardinien-Geschäft. ::
En gros En detail

Telephon Nr. 3017.
 Telegr.-Adr.: Stefan Lenardo Graz.
 Postsparkassen-Scheck-Konto Nr. 140.956.
 Clearingverkehr.

10

ÚNOROVÁ PŘEDNÁŠKA

23. února v 18 h v místnosti č. 8 v přízemí budovy FF UK, nám Jana Palacha 2, Praha 1
(stanice metra A Staroměstská) se bude konat

přednáška Viktora Velka o Bjarnatu Krawcovi a lužickosrbské hudbě.

Fenomén slovanské vzájemnosti si autor zvolil jako určitou ideu fixe své přednášky o vývoji česko - lužickosrbské spolupráce na poli hudební kultury v rozmezí let 1848 - 1948. Toto téma je známo především z dílčích studií lužickosrbských.

Na české straně je však autor průkopníkem moderního bádání jak v oblasti historiografie a hledání pramenů, tak i historických nahrávek, notového materiálu atd. Přednáška obsáhne chronologický přehled nejdůležitějších momentů společné hudební historie, profily nejdůležitějších aktérů a institucí, politické pozadí determinované hlavně vývojem česko-německých vztahů, pokusí se postihnout vzájemné vlivy, (ne)úspěchy oboustranné spolupráce atd.

Přednáška bude doplněna o projekci ikonografického materiálu a poslechové ukázky z oblasti historických nahrávek.

25. února 2006 v 10.30 h se koná řádná

VALNÁ HROMADA SPOLEČNOSTI PŘÁTEL LUŽICE

v Literární kavárně Řetězová v Řetězové ul. 10 na Praze 1-Starém městě.

PŘEDNÁŠKY NA JAŘE 2006

21. března - Klára Poláčková & Miloš Malec: Na kole po Lužici (obrazová pozvánka),

18. dubna - Jana Štillerová: Lužickosrbská realita očima české učitelky (aktuální pohled zvenčí i zevnitř),

16. května - Fabian Kalfürst: Michal Frencl (o jazyku i kulturně-historických souvislostech),

13. června - Richard Bígl: Různé lužickosrbské překlady Bible (s přihlédnutím k Frenclovu třístému výročí).

Přednášky začínají v 18 h na Filozofické fakultě UK, Praha 1, nám Jana Palacha 2, místnost č. 7 (knihovna slavistiky)
v přízemí vlevo. Všichni jsou srdečně zváni!

27. a 28. května plánujeme setkání s Benem Budarem (místa a časy budou upřesněny).

Česko-lužický věstník

Česko-serbski wěstnik/ Česko-serbski wěstnik. Vychází ročně v deseti číslech a jednom dvojčísle v nákladu 400 výtisků.

- Cena jednotlivého čísla 20,- Kč. • Vydává Společnost přátel Lužice/ Towaršnosť přečelow Serbow/ Towaršnosť psijašelow Serbow, **styčná adresa:** náměstí Jana Palacha 2, PRAHA 1-JOSEFOV, CZ-116 38, www.luzice.cz. • **Bankovní spojení:** ČSOB (Poštovní spořitelna) 181 757 044/ 0300. • **Vedoucí redaktorka:** Zuzana Bláhová-Sklenářová, PhD., Vinohradská 34, Praha 2-Vinohrady, CZ-120 00, tel. +420 737 750 693, el. adresa: zuzana.sklenarova@ff.cuni.cz. • **Zástupce:** Radek Čermák, Malkovského 596, Praha 18-Letňany, CZ-199 00, tel. +420 721 706 715, el. adresa: radek.cermak@email.cz. • **Redaktoři:** Ondřej Doležal, Mgr. Kinga Kijová, Mgr. Vladislav Knoll, Josef Šaur.
- Síťový redaktor a pokladník: ing. Miloš Malec, milos.malec@seznam.cz. • **Předplatné na rok 2006:** ČR 200 Kč, členské příspěvky 300,- Kč, zahraniční 350 Kč (12), sociálně slabí mohou požádat o snížení. • **Objednávky:** Klára Poláčková, Pionýrů 310/5, 289 23 Milovice, tel. a SMS +420 607 588 684, el. adresa: polackova.klara@seznam.cz. Abonenca ze ZRN teř prez referenta Domowiny za kulturne naležnosće a wukraj, Budyšin. • Předplatné je vázáno na kalendářní rok a je splatné nejpozději do konce března. Pro ukončení předplatného je nutné se odhlásit. Stížnosti na nezaslání vyřizuje Klára Poláčková. • Redakce se neztotožňuje vždy s názory autorů. Za věcnou a slohovou stránku příspěvku odpovídají příslušní autoři. • Používat zdroje ČLV je možné s podmínkou uvedení zdroje a internetové adresy www.luzice.cz, pokud je dílo již zatíženo autorskými právy, platí zásady prvotního zdroje. • Bytí časopisu je založeno na práci dobrovolníků.

• MK ČR E 6880 • ISSN 1212-0790

Děkujeme Magistrátu hlavního města Prahy za poskytnutí grantu ve výši 80 000,- Kč na nový nábytek pro Hórnikovu knihovnu.